

Матвєєва Л. Г.

Одеський державний університет внутрішніх справ, начальник кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

Транзитивне суспільство доба постає як необхідний етап у розвитку кожної спільноти з прогресивним типом розвитку. Сучасний перехідний процес, що переживає Україна та більшість постсоціалістичних країн, одержав назву трансформації, оскільки він зачіпає весь спектр суспільного життя, політичну, економічну і соціальну структури, духовне життя, правову сферу, сферу державного управління та державного будівництва.

Канадський політолог українського походження Т. Кузьо розробив моделі сучасної транзиції від колоніалізму, авторитаризму, тоталітаризму – до сучасного суспільства. На його думку, Латинська Америка та Південна Європа, Польща, Угорщина та Чеська республіка потребували подвійного переходу (до демократії та ринкової економіки), решта країн Центрально-східної Європи – потрійного переходу (до демократії, ринкової економіки та незалежної державності), колишня Югославія, СРСР та Словаччина – чотирьох переходу (до демократії, ринкової економіки, національної незалежності та модерної політичної нації) (Kuzio T. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple // Politics. – 2001. – Vol. 21 (3). – P. 174).

Погоджуючись з висновками Т. Кузьо, зазначимо, що усі визначені ним напрями переходу так чи інакше пов'язані зі змінами у праві, правовій системі, правосвідомості та правовій культурі транзитивного суспільства.

Суспільна правосвідомість як центральний елемент правової культури суспільства, що пов'язує норми права та правову поведінку суб'єктів права, відіграє виключну роль для успішності транзитивного проекту. Саме вона виступає рушійною силою необхідних для суспільства перетворень, що й було підтверджено історією успішних транзицій західного суспільства (так, величезне значення для перетворень у революційній Франції кінця XVIII століття мали конституційні ідеї, вироблені Просвітництвом, а для американського державницького проекту – «батьки-засновники» США, переважна більшість яких була юристами і, відповідно, носіями передової правосвідомості). Не можна тне погодитись з висновком М. М. Цимбалюка, що у перехідний період розвитку українського суспільства правосвідомість має для країни доленосний характер, допомагає визначитись у стратегії її розвитку; це засіб, за допомогою якого здійснюється взаємодія людини із законом, правом, державою, а через них – з економікою, політикою, культурою, побутом тощо (Цимбалюк М. М. Формування правосвідомості громадян у процесі розбудови громадянського суспільства : автореф. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / М. М. Цимбалюк. – К., 2003. – С. 8).

Майже однотайним твердженням в дослідженнях транзитивних суспільств є констатація розколотості суспільної свідомості, наростання нігілістичних настроїв, наявність конфлікту цінностей. Так, найважливішими видами конфліктів цінностей в східноєвропейських країнах дослідники називають: конфлікт між свободою і рівністю, справедливістю і нерівністю, між колективізмом і індивідуалізмом, ксенофобією і відкритістю до світу, демократією і авторитарністю, прагненням до суспільної власності і орієнтацією до приватної власності (Резанова Н. О. Ціннісно-культурні конфлікти в транзитивному соціальному просторі / Н. О. Резанова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 44. – С. 169). Як уявляється, такі ознаки властиві й правосвідомості транзитивного суспільства.

Так, аналіз соціологічних опитувань, проведених Центром Разумкова та Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Лька Кучеріва, показує, що правосвідомість українського суспільства поєднує риси, властиві свідомості радянських часів (превалювання колективістських настроїв та пріоритету соціальних прав у системі цінностей) та риси західної ліберальної правосвідомості (пріоритет свободи особистості). Так, на питання «Що важливіше: свобода чи добробут?» (весна 2012 р.) 30.2 % респондентів обрали відповідь «Важливими є і свобода, і достаток, однак в обмін на власний добробут я готовий поступитися державі часткою своїх прав та громадянських свобод», 37.3 % – обрали відповідь «Важливими є і свобода, і достаток, однак заради особистої свободи та гарантій дотримання всіх громадянських прав я готовий терпіти певні матеріальні труднощі» і 32.5 % не приєдналися до жодного варіанту відповіді (Режим доступу до даних – http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=611).

Значною є розбіжність у ранжуванні правових цінностей в залежності від регіону держави, що підтверджує правильність висновку О. Ф. Скакун про наявність регіональної правосвідомості (Скакун О. Ф. Региональное правосознание / О. Ф. Скакун // Регіональні аспекти історико-правових досліджень : матеріали XVII міжн. історико-правової конф., 31 травня – 3 червня 2007 р. – Донецьк, 2008. – С. 18-31). Так, за соціологічним опитуванням, проведеним зимою 2007 р. мешканці Заходу країни на перше місце серед прав людини поставили базові права особистості, тоді як мешканці Півдня на перше місце поставили соціальні та економічні права. Цікаво, що політичні права виявилися однаково малозначущими для усіх українців. На перше місце їх поставили щонайбільше 3.9 % відсотків респондентів (Режим доступу до даних – http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=199).

Як уявляється, правосвідомість українського суспільства є індикатором невисокого ступеню готовності до революційних проривів у переході від соціалістичного феодалізму до демократичного суспільства з ринковою економікою та правовою державою. Значною мірою це пояснює гальмування реформ в Україні та наявність значних перешкод на шляху до євроінтеграції.